

LESZEK LESZCZYŃSKI

Recepcja prawa z okresu *Meiji* – podłoże oraz wpływ na japoński porządek prawny

Reception of law in the Meiji era – the basis and impact on the Japanese legal order

Celem opracowania jest prezentacja procesu recepcji prawa w Japonii z okresu *Meiji* oraz określenie wpływu, jaki miała ona na rozwój prawa w tym kraju w ciągu całego XX stulecia. Ustalenia w tym zakresie poczyniono na tle obserwacji różnych procesów przejmowania prawa obcego w historii Japonii oraz podstawowych cech kulturowych społeczeństwa japońskiego, które recepcję prawa oraz innych rozwiązań cywilizacyjnych wzmacniają.

Założeniem pracy jest traktowanie recepcji prawa jako istotnego, ale także dość powszechnego zjawiska w toku rozwoju porządków prawnych w różnych kulturach prawnych. Upowszechnianie się obcych rozwiązań prawnych poprzez ich przejmowanie miało bowiem miejsce w Europie już w czasach średniowiecza i nie było nieznanym w dziejach prawa polskiego (np. oddziaływanie niemieckich pokojów ziemskich na prawo osadnicze ziem polskich).¹ Powszechność przejmowania rozwiązań prawnych z obcych porządków prawnych ugruntowana zostaje przez najbardziej znany proces recepcji prawa w Europie, polegający na adaptacji prawa rzymskiego w Europie doby Odrodzenia², a w okresach późniejszych – poprzez ekspansję prawa brytyjskiego najpierw w XVIII w. w koloniach amerykańskich, a następnie w USA³, czy też recepcje „pokolonial-

¹ Por. na ten temat M. Klementowski, *Ograniczanie zemsty, jako formy wymiaru sprawiedliwości, przez prawo niemieckich pokojów ziemskich (XI wiek – połowa XIII wieku)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1968, sectio G, Ius, vol. XV, s. 207.

² Por. F. Wieacker, *Das roemische Recht und das deutsche Rechtsbewusstsein*, Leipzig 1944, s. 3–46, G. Strauss, *Law, Resistance and the State: the Opposition to Roman Law in Reformation Germany*, Princeton 1986, H. Kupiszewski, W. Wołodkiewicz (ed.), *Le droit romain et sa reception en Europe*, Varsovie 1978.

³ Por. D. Flaherty (ed.), *Essays in the History of Early American Law*, Chappel Hill 1969,

ne”, polegające na zapożyczeniu prawa od „metropolii” przez państwa uzyskujące niepodległość.⁴

RECEPCJE PRAWA W HISTORII JAPONII

1. Dzieje Japonii, w odróżnieniu od większości państw europejskich, przebiegają w sposób jednoznacznie ewolucyjny. W ich ramach dają się wyróżnić nieoddzielane głębokimi zmianami epoki, akcentujące rolę poszczególnych części kraju lub wybitnych rodzin rządzących. Kolejno wyróżnia się epoki: *Jomon*, *Yayoi*, *Yamato*, *Asuka*, *Nara*, *Heian*, *Kamakura*, *Muromachi*, *Momoyama*, *Edo*, *Meiji*, *Taisho*, *Showa* oraz *Heisei*.⁵

Pierwsze trzy okresy obejmują okres od ok. 3000 r. p.n.e. do 593 r. n.e., natomiast cztery ostatnie (począwszy do *Meiji*) znacznie krótsze niż epoki wcześniejsze, związane są z oficjalnie przyjętymi imionami panujących cesarzy. Obejmują okres rozpoczynający się najbardziej przełomowym wydarzeniem w historii państwa – restauracją cesarstwa w 1868 r. (nazywaną także rewolucją *Meiji*), otwierającym okres nowożytnej modernizacji kraju (okres *Taisho* rozpoczyna się w 1912 r., natomiast *Showa* – w 1926 r., trwając do 1989 r., a więc obejmując inny głęboki przełom w historii Japonii, związany z II wojną światową i jej skutkami dla Japonii).

Całość dziejów Japonii jest określona głównie przez system cesarski oraz religię shintoistyczną. Tradycje władzy cesarskiej sięgają 660 r. p.n.e., gdy potomek Bogini słońca *Amaterasu* oraz Boga burzy *Susano* założył dynastię i państwo Wschodzącego Słońca. Kroniki, sięgające III w. n.e., nie negują tej legendy powstania najstarszego z istniejących dziś imperiów światowych. Zakres władzy 144 dotychczasowych cesarzy był różny, niemniej aż do 1945 r. towarzyszył im przymiot posiadania cech boskich. Religia *shinto*, wobec której szereg ceremonii spełnia sam cesarz, a której rolę odnosi się także do utrzymania jedności państwa, jest religią rodzimą, stanowiącą przeciwwagę dla buddyzmu, religii „recypowanej” z kontynentu azjatyckiego. Obok religii przejęta zostaje także myśl społeczna i polityczna Konfucjusza, którego doktryna⁶, zakładająca m.in. poszanowanie porządku państwowego, konieczność podporządkowania się urzeczywistniającym dobro ogólne elitom rządzącym i biurokracji, potrzebę harmonii i hierarchii w rodzinie, skupionej wokół władzy ojca i męża, a także surowe metody edukacji

E. G. Brown, *British Statutes in American Law 1776–1836*, Ann Arbor 1964, G. L. Maskins, *A Problem in the Reception of the Common Law in the Colonial Period*, „University of Pennsylvania Law Review” 1949, vol. XCVII, s. 842–844, R. Pound, *The Formative Era of American Law*, New York 1960.

⁴ Por. np. M. Galanter, *Law and Society in Modern India*, Oxford 1989, s. 15–36.

⁵ Por. M. Bito, A. Watanabe, *A Chronological Outline of Japanese History*, Tokio 1988, s. 1–12.

⁶ Por. G. L. Seidler, *Przedmarksowska myśl polityczna*, Kraków 1974, s. 34–40.

i wychowania młodzieży, określa podstawowe cechy kultury społecznej Japonii, w tym dominujące podstawy kolektywizmu, hierarchii i harmonii.

Niezmiernie istotny, a jednocześnie charakterystyczny dla całości wcześniejszego rozwoju Japonii był okres *Edo* (1603–1868), poprzedzający restaurację cesarstwa *Meiji* oraz wspomnianą modernizację państwa. Odznacza się on wzmocnionym izolacjonizmem państwa i społeczeństwa w stosunku do świata zewnętrznego (poza zupełnie wyjątkowymi enklawami, jak np. handel w porcie w Nagasaki) oraz w istocie utrwalaniem feudalnych stosunków społecznych, realizowanym przez szogunów, czyli dowódców wojskowych (*Bakufu*). Izolacjonizm tego okresu, w którym szogunowie odsunęli cesarzy od władzy, umieszczając ich w stolicy kraju Kioto i przenosząc centrum życia politycznego do powstałego wówczas w centralnej części kraju miasta Edo (dzisiejsze Tokio), spowodował poważny zastój w rozwoju kraju.

Niezadowolone społecznie z tego systemu nałożyło się na zamiary polityczne państw zachodnich, które chcąc otworzyć rynek japoński (co w pewnym sensie było elementem ogólniejszej ofensywy tych państw w Azji Wschodniej) na swoje towary, dążyły do sterowanej z zewnątrz modernizacji kraju. Podpisane w połowie XIX w. traktaty handlowe wprowadzały dla Japonii bardzo niekorzystne skutki⁷, które mogły zostać zniwelowane w sytuacji głębokiej reformy kraju, przebiegającej zgodnie z oczekiwaniami głównie Wielkiej Brytanii, USA, Francji, Holandii czy Niemiec. W Japonii nie wywołało to mocnego sprzeciwu, a powstałą sytuację powiązano z szansą na wprowadzenie gruntownych zmian.

W konsekwencji obalony został szogunat, przywrócona została władza cesarska powiązana z zadeklarowaniem proreformatorskiej postawy przez cesarza, który przyjmuje odtąd imię *Meiji* (co oznacza „oświecony rząd”). Dało to podstawę do zrewidowania niekorzystnych traktatów. Rozpoczyna się okres odłożonego w czasie otwierania kraju na świat. Modernizacja organizacji państwa, systemu społecznego oraz gospodarki realizowana jest przy wykorzystaniu metody recypowania rozwiązań sprawdzonych w innych krajach. Zasadnicze zmiany dotyczą także prawa.

2. Recepcja prawa w okresie *Meiji* nie była pierwszą transplantacją obcych rozwiązań prawnych w Japonii. Poprzedziła ją co najmniej jedna głęboka recepcja, polegająca na zaadaptowaniu szeregu rozwiązań chińskich, obejmujących różne elementy kultury społecznej (obyczajów, elementów języka w postaci ideogramów *kanji*), ale także rozwiązań prawnych. Chińskie konstrukcje prawne weszły w ten sposób na długi czas do podstawowych rozwiązań prawnych funkcjonują-

⁷ Por. A. Tanaka, *A Study on the Political History of Meiji Restoration*, „The Japan Annual of Law and Politics” 1965, nr 13, s. 130–131, F. Shimomura, *Historical Study of the Treaty Revision in the Early Years of Meiji*, „The Japan Annual of Law and Politics” 1964, nr 12, s. 97 i n.

cych w Japonii, nakładając się na rozwiązania rodzime, kształtujące się na podstawie własnych tradycji i norm obyczajowych. Jeszcze w wiekach XVII i XVIII (a więc w okresie panującego przekonania o dobrodziejstwie odseparowania się od obcych wpływów), chińskie kodeksy z epoki *Ming* i *Ching* służyły jako podstawa japońskiej kompilacji prawa karnego.⁸ Trzeba wyraźnie jednak stwierdzić, iż ta recepcja, zaakceptowana niejako w sposób naturalny, oznaczała podejmowanie rozwiązań ukształtowanych w tym samym kręgu kulturowym. Uformowało to odpowiednie nastawienie społeczne do samego zapożyczania jako metody wprowadzania rozwiązań, które mogą stać się przydatne w Japonii bez konieczności poszukiwania własnych oryginalnych, ale nie do końca sprawdzonych programów, stanowiących ponadto rodzaj obcego ciała w ewolucyjnym rozwoju społecznym i ustrojowo-politycznym.

Postawa ta okazała się przydatna w okresie *Meiji*, mimo że nastąpiła w tym przypadku zasadnicza zmiana w stosunku do istoty recepcji chińskich. W XIX w. bowiem Japonia skierowała swe zainteresowania na rozwiązania powstałe w zupełnie obcych warunkach kulturowych. Źródłem, z którego przejęto najwięcej obcych rozwiązań, była Europa, a dokładniej Niemcy, które w Europie zaczęły odgrywać w tym czasie coraz ważniejszą rolę.

Zanim dokładniej zajmiemy się recepcją z okresu *Meiji*, wydaje się, że warto nieco wybiec naprzód i dostrzec jej skutki dla wzmocnienia postawy „proreceptyjnej”. Okazuje się ona niezwykle trwała, bowiem opierając się na uzyskanym w toku recepcji *Meiji* ogólnym związku z Niemcami jako głównym źródle zapożyczania rozwiązań prawnych, wzmocniła zależności nie tylko w zakresie rozwiązań instytucjonalnych i prawnych, ale także wspólnych interesów międzynarodowych w pierwszej połowie XX w. Ekspansjonizm japoński rozwijał się wprawdzie także samodzielnie (anektowanie Korei w 1910 r.), niemniej dopiero związek z hitlerowskimi Niemcami nadał mu nowy wymiar (incydent szanghajski, inwazja na Mandżurię, oś Berlin–Rzym–Tokio, pakt antykominternowski). Nie mogło to nie mieć skutków także w sferze stosunków wewnętrznych, które charakteryzują się rządami coraz bardziej autorytarnymi oraz narastającymi tendencjami nacjonalistycznymi w okresie *Showa* (od 1926 r.), prowadzącymi do powstania idei Wielkiej Azji Wschodniej pod przewodnictwem Japonii oraz udziału Japonii w II wojnie światowej.

Okupacja amerykańska trwająca od zakończenia tej wojny do 1952 r., będąca doświadczeniem dla społeczeństwa japońskiego traumatycznym, przyniosła nowe rozwiązania, liberalizujące i demokratyzujące system społeczny i polityczny na wzór rozwiązań amerykańskich. Istotnej rewizji poddano także regulacje

⁸ Por. R.Ishi, *On Japanese Possession of Real Property. A Study of „chigyo” in the Middle Ages*, „The Japan Annual of Law and Politics” 1953, nr 2, s. 160, Y. Hiramatsu, *Tokugawa Law*, „Law in Japan. An Annual” 1981, nr 14, s. 350–356.

prawne, począwszy od Konstytucji (przyjętej w dniu 3 maja 1946 r.), aż po zmiany prawa proceduralnego, prawa karnego czy prawa gospodarczego (zwłaszcza prawa konkurencji). Stosunkowo najmniejszej ingerencji doczekało się prawo cywilne. Istotne natomiast jest to, że w stosunku do tej recepcji, „narzuconej” przez władze okupacyjne, wprawdzie wystąpiły protesty (zwłaszcza wobec zmian konstytucyjnych oraz zmian w systemie cesarskim⁹), ale nie przeszkodziły one ostatecznej akceptacji i adaptacji tych rozwiązań, przejętych nie tylko pod bezpośrednim (okupacyjnym) przymusem, ale także pochodzących z obcej, liberalnej kultury prawnej, odrębnej także od już zakorzenionych związków z niemieckim porządkiem prawnym.

Urzeczywistnia się w tym czasie swoista postawa takiej akceptacji zabiegów transplantacyjnych, która zakłada w sumie łatwe przejście „litery prawa”, ale też dalsze funkcjonowanie własnych, historycznie ukształtowanych instytucji i praktyk, istotnie modyfikujących wynik takiej recepcji.¹⁰

PODŁOŻE, PRZEBIEG I ZAKRES RECEPCJI OKRESU *MEIJI*

1. Restauracja władzy cesarza, określana też jako rewolucja *Meiji*, dała wyraźny asumpt do poszukiwania źródeł nowocześniejszych japońskich struktur społecznych i państwowych, w tym także prawnych. Koncepcja poszukiwania własnych rozwiązań prawnych, które spełniałyby wymogi nowoczesności, ustąpiła przed pomysłem kolejnego już w historii Japonii zapożyczenia gotowych wzorów prawnych z przodujących cywilizacyjnie państw zachodnich. Jak się okazało, nie stanęły temu na przeszkodzie ani wieki izolacji, ani konieczność czerpania rozwiązań z wzorów ukształtowanych w zupełnie odmiennej niż japońska, czy nawet azjatycka, kulturze społecznej i prawnej. Fakt, że zapożyczenia dokonywały się bez poważniejszych wstrząsów wewnętrznych, związany był z tym, że w istocie zakres i sposób zapożyczenia nie tylko nie niweczył własnych tradycyjnych wartości, lecz je wzmacniał, czyniąc je bardziej użytecznymi przez dokonywane ulepszenia.

Od samego początku najwięcej dyskusji oraz emocji wzbudzały źródła, z których chcieli przejść nowoczesne rozwiązania. Z wchodzących w grę państw

⁹ Por. Y. Hasebe, *The August Revolution Thesis and the Making of the Constitution of Japan*, [w]: *Challenges to Law at the End of the 20th Century*, vol. II, (ed. E. Pattaro), Bologna 1995, s. 147–152, K. Takayanagi, *The Conceptual Background of the Constitutional Revision Debate in the Constitution Investigation Commission*, „Law in Japan. An Annual” 1967, nr 1, s. 2–23, I. Sato, *Kempo kaisei ron no keifu to genjo*, „Jurisuto” 1977, 44, s. 639, I. Hata, *Japan under The Occupation*, „The Japan Interpreter” 1976, nr 3–4, s. 361–377.

¹⁰ W przypadku prawa konkurencji, wydana w 1947 r. ustawa antymonopolowa nie stała się przeszkodą w istnieniu faktycznych monopolów (*zaibatsu*) czy kreowaniu karteli naftowych w latach 70. (por. M. Inagawa, *The Anti-Monopoly Law and Medium and Small Enterprises*, „The Japan Annual of Law and Politics” 1957, nr 5, *passim*).

(głównie Anglii, Francji i Niemiec) najbardziej „skutecznym”, mimo wysiłków Francisa Boissonade, promującego prawo francuskie (kodyfikację napoleońską) jako źródło recepcji, okazało się prawo niemieckie. Najważniejszą tego przyczyną, pomimo oczywistych różnic o charakterze generalnym, był w sumie podobny, monocentryczny i w pewnym sensie autokratyczny ustrój państwa (dotyczy to zarówno Królestwa Prus, jak i Cesarstwa Niemiec) oraz relatywnie najbardziej przylegające (z branych pod uwagę) do cech społeczeństwa japońskiego cechy niemieckiej kultury społecznej. Mimo że wyraźnie różne, to jednak były znacznie bliższe właściwościom kultury niemieckiej (instytucja rodziny, role płci, stosunek jednostki do zbiorowości, szacunek dla władzy etc.)¹¹ niż porządków anglosaskich, opierających się na obcych dla tego społeczeństwa wartościach, m.in. liberalizmu, indywidualizmu czy otwartego współzawodnictwa.

W konsekwencji zamiar modernizacji kraju wynikający zarówno z naturalnej, jak i z zaplanowanej podczas okresu *Edo* izolacji, stał się głównym czynnikiem przyspieszającym transformację prawa japońskiego po okresie restauracji władzy cesarza (okres *Meiji*), a atrakcyjność zachodnich rozwiązań prawnych osłabiły próby poszukiwania rozwiązań opartych na własnej inwencji modernizacyjnej w zakresie prawa. Cechy japońskiej kultury społecznej natomiast stanowiły czynnik wspomagający zapożyczenia zachodnich rozwiązań prawnych.

2. Recepcja objęła niemal cały system prawa. Zasadnicze znaczenie miało ustanowienie w 1889 r. pierwszej w historii Japonii Konstytucji, wprowadzającej zupełnie nowy w historii Japonii system monarchii konstytucyjnej, opartej na Konstytucji Królestwa Pruskiego z 31 stycznia 1850 r.¹² Na przełomie XIX i XX w., co stało się podstawowym trzonem recepcji prawa, wydano nowe kodyfikacje materialnoprawne: cywilną, karną oraz handlową, uzupełnione kodeksami proceduralnymi. W zasadzie wszystkie z nich opierały się na pierwowzorach niemieckich.

Najbardziej znanym, znaczącym i trwałym obszarem recepcji *Meiji*, poza rozwiązaniami konstytucyjnymi, jest przejście rozwiązań niemieckiego BGB, chociaż w tym dziale prawa „opór” zwolenników kodyfikacji napoleońskiej trwał najdłużej.

Zakres recepcji z okresu *Meiji* nie zdołał objąć procesem zmian wielu tradycyjnych, autonomicznych instytucji japońskiej kultury społecznej. Nie doszło do

¹¹ K. Mukai, N. Toshitani, *Meiji Zenki ni okeru Mimpo-ten hensen no Keika to mondai-ten*, „Hosei Shi Kenkyu Bessatsu” 1964, nr 14, s. 25 i n., Z. Kitagawa, *Theory Reception – One Aspect of the Development of Japanese Civil Law Science*, „Law in Japan. An Annual” 1970, nr 4, s. 1 i n. Por. też Z. Kitagawa, *Gekusetsu keiju – mimogaku hatten no ichisokumen*, „Shiho” 1967, nr 29, s. 251–261.

¹² Por. T. Fukase, Y. Higuchi, *La constitutionnalisme et ses problemes en Japon. Une approche comparative*, Paris 1984.

żadnych „niszczących” dla struktury i kultury społecznej konsekwencji, co mogłoby doprowadzić do postrzegania modernizacji jako destrukcji starego systemu. Instytucje prawa rodzinnego (np. *Iye*, czyli tradycyjna hierarchiczna struktura rodzinna¹³ czy też aranżowane małżeństwa *Omiiai*¹⁴), tradycje prawa handlowego, znaczenie koncyliacji i mediacji¹⁵, rola zwyczajów (*kanshun*) i wiele innych instytucji, praktyk i konstrukcji prawnych zostało utrzymany.

Porównanie regulacji powstałych podczas recepcji z okresu *Meiji* i okresu powojennego wyraźnie pokazuje różnice w zakresie kolizji systemów prawnych. Oczywiście, niemożliwy jest taki rodzaj recepcji, który zniszczyłby zupełnie macierzysty system prawa, ale skala innowacji oraz stosunek do otoczenia instytucji prawnych podczas recepcji z okresu *Meiji* wspierały pokojową transformację w sposób bardzo widoczny. Powojenne przejęcie prawa przyniosło o wiele więcej elementów innowacyjnych, chociaż umiarkowany rozmiar transformacji wprowadzonych przez władze okupacyjne również nie pozwolił zniszczyć wszystkich tradycyjnych instytucji.

Instytucje przejęte na przełomie stuleci rozwijały się w XX w., pogłębiając związki pomiędzy prawem japońskim i niemieckim, wyrażone na gruncie litery prawa. Grupy prawników, promujące rozwiązania francuskie, szwajcarskie czy belgijskie, które zresztą mogły jedynie uzupełniać główny trzon recepcji, nie były wystarczająco skuteczne. Rezultaty recepcji „niemieckiej” zostały zresztą wzmocnione dodatkowo, jako że w okresie międzywojennym daje się zaobserwować poważny wpływ niemieckiej nauki prawa na naukę japońską, co zostaje określone jako niejako odrębny proces recepcyjny („*theory reception*”)¹⁶, mający tym razem wpływ na rozumienie litery prawa oraz na jej funkcjonowanie, także w kontekście orzecznictwa sądowego, kształtowanego pod wpływem tej nowoczesnej nauki prawa. Efektem tego jest głębsza i bardziej skuteczna adaptacja przyjmowanych rozwiązań do instytucji i praktyk ukształtowanych autonomicznie w toku rozwoju japońskiego porządku prawnego, dodatkowo wzmocniona w okresie przed II wojną światową przez wspomniane wcześniej powiązania polityczne. To z kolei wpływało na pogłębienie związków prawa japońskiego z prawem niemieckim, co miało znaczenie także dla kształtu i treści prawa w okresie po zakończeniu tej wojny. Rozwiązania przejęte wówczas z Niemiec i głęboko

¹³ M. Fukushima, *The Formation of the Institution of “Iye” in the First Half of the Meiji Period*, „The Japan Annual of Law and Politics” 1958, nr 6, *passim*.

¹⁴ Por. S. Isono, F. Isono, *The Family System in Japan. Its Ideological Background and Ethics*, „The Japan Annual of Law and Politics” 1961, nr 9, s. 75 i n.

¹⁵ A. Ishigawa, H. Nagai, *The Role of Conciliation as a Means of Dispute Solution Evading Litigation*, „Keio Law Review” 1983, nr 3, *passim*.

¹⁶ Por. Z. Kitagawa, *Theory Reception – One Aspect of the Development of Japanese Civil Law Science*, „Law in Japan. An Annual” 1970, nr 4, s. 7 i n.

zaadaptowane, występowały już jako własne instytucje prawne w stosunku do przejmowanych w warunkach okupacyjnych rozwiązań amerykańskich.

ZWIĄZKI Z KULTURĄ SPOŁECZNĄ I PRAWNĄ

Recepcja prawa w Japonii okresu *Meiji* może uchodzić za taki przykład transplantacji rozwiązań prawnych, w którym zarówno zmiana społeczna, jak i zaangażowanie polityczne oraz tło kulturowe kreują unikalny obraz wzajemnych zależności między obcym, zaakceptowanym prawem a rozwojem własnych tradycji prawnych. Tworzy tym samym charakterystyczną zależność między ideą ciągłości a modyfikacjami poszczególnych elementów porządku prawnego, prowadząc ostatecznie do neutralizacji bezpośrednich skutków przejścia obcego prawa.

Sprzyjała temu siła wpływu politycznego, jaki wywarły na Japonię w okresie restauracji cesarstwa państwa zachodnie w celu modernizowania kraju, niemniej decydujące znaczenie miały ukształtowane historycznie zasadnicze właściwości kulturowe, kształtujące postawy społeczne, sprzyjające skutecznemu przejmowaniu obcych rozwiązań prawnych. Opierają się one na poczuciu przynależności do grupy, poczuciu obowiązku (*giri*), koncyliantności (dążeniu do harmonii) oraz hierarchii. Skłaniają one do unikania otwartego konfliktu i poszukiwania konsensu, który z kolei pozwala, przy przyznaniu formalnej nadrzędności recypowanych porządków prawnych, na kontrolę głębokości przejmowania rozwiązań, przerzucając rzeczywistą recepcję z przejścia litery prawa na funkcjonowanie instytucji recypowanych.

To zaś, wiążąc proces recepcji z realizacją zasady harmonii i konsensu, kreuje drugi, głębszy poziom kompromisu, oparty na rozróżnieniu pojęć *tatemaie* (oficjalny, niejako zewnętrzny punkt widzenia) i *honne* (prawdziwy rdzeń, wnętrze zjawiska), ugruntowanego w rozróżnieniu pojęć *omote* i *ura*, oznaczających zewnętrzną i wewnętrzną część dłoni.

Prawo składa się w tym ujęciu z litery prawa, która jest przejmowana, stając się w ten sposób formalnym i oficjalnym jego wyrazem (*tatemaie*, *omote*) oraz prawdziwej, głębokiej jego warstwy (*honne*, *ura*), na którą składają się ukształtowane autonomicznie i często niesformalizowane instytucje, przesadzające o funkcjonalnej doniosłości i skuteczności porządku prawnego. Stąd też waga, stanowiących przykład niesformalizowanych reguł, wpływających w sposób zasadniczy na prawo japońskie, takich instytucji jak zwyczaj (*kanshun*), reguły moralne czy zalecenia polityczne.

Wpływ autonomicznie ukształtowanych w życiu społecznym reguł moralnych jest widoczny zwłaszcza w ramach konstrukcji *jori*, której istotę utożsamia się z regułami naturalnego rozumu, ogólnymi zasadami prawa, prawem naturalnym, prawem niepisany, regułami logiki prawniczej czy też zasadami powszechnego

rozumienia sprawiedliwości czy słuszności¹⁷. Natomiast wpływ teleologii politycznej ogniskuje się m.in. w istocie i roli instytucji *gyoseishido*, funkcjonującej w prawie administracyjnym *sensu largo*. Oznacza ona pisemną lub ustną decyzję organu administracyjnego, podjętą w „swojej” sferze działania, polegającą na niewiążącym formalnie adresatów wskazaniu (zaleceniu) takiego zachowania, które realizowałoby przyjęty wcześniej przez organ administracyjny doniosły politycznie cel społeczny lub gospodarczy.¹⁸

Instytucje te stanowią przykład połączenia postawy utrzymania i szanowania formalnej struktury prawa (przepisów prawnych i aktów normatywnych) oraz postawy formułowania i uwzględniania w praktyce reguł pozasystemowych, w istotny sposób określających najbardziej istotną treść prawa i porządku prawnego, bez ingerencji w jego „literę”. Praktyka recepcji prawa wpisuje się w powyższe właściwości o tyle, że stając się środkiem określania formalnych rozwiązań systemowych, nie zagraża zasadniczemu trzonowi ukształtowanych tradycyjnie instytucji prawnych. Tym samym właściwości kultury społecznej, opartej na harmonii i hierarchii, przyczynowo sprzyjając takim procesom jak przejmowanie przydatnego prawa obcego w sposób bezkonfliktowy, wynikający z rozróżniania powierzchniowej i głębokiej struktury prawa, podlegają następnie, w wyniku już dokonanej i powodującej pozytywne skutki recepcji prawa, niejako zwrotnemu wzmocnieniu kulturowemu, tworząc podłoże do następnych zapożyczeń podlegających, tak jak poprzednie, odpowiedniej adaptacji, „ważącej” własne i obce oraz tradycyjne i aktualne składniki porządku prawnego.

SUMMARY

The paper deals with the process of the reception of law in Japan in the era of Meiji restoration, through the observation of its background and scope as well as of impact the reception had on the development of Japanese legal order in the 20th century. Besides the special circumstances of Meiji reception (isolation of Japan and politics of Western countries), there were some general factors that made this reception of law easier and more effective. Among them one should mention the evolutionary course of history of Japan, former successful experiences in adaptation of Chinese cultural achievements (language, law, etc.), as well as consensual type of national consciousness in collective and hierarchical structure of this society. All this leads to the special kind of pragmatic junction between the transplanted letter of law and autonomous, deeply rooted social rules, resulting in functionality of Japanese legal order.

¹⁷ Por. M. K. Young, *The Japanese Legal System. History and Structure*, [w:] *Doing Business in Japan*, t. II, red. A. Kitagawa, New York 1986, s. 21, 28 i n., H. Itoh, *How Judges Think in Japan*, „American Journal of Comparative Law” 1907, nr 17, s. 775–804.

¹⁸ Por. S. Hayashi, *Iwayuru Gyosei Shido ni Tsuite*, „Gyosei to Keiei” 1962, nr 4, s. 16, Y. Narita, *Administrative Guidance*, „Law in Japan. An Annual” 1968, nr 1, s. 46, H. Shiono, *Administrative Guidance*, [w:] *Public Administration in Japan*, red. K. Tsu, Tokio 1984, s. 203–204, L. Leszczyński, *Gyoseishido w japońskiej kulturze prawnej. Nieformalne działania administracji a prawo*, Lublin 1996, s. 81 i n.